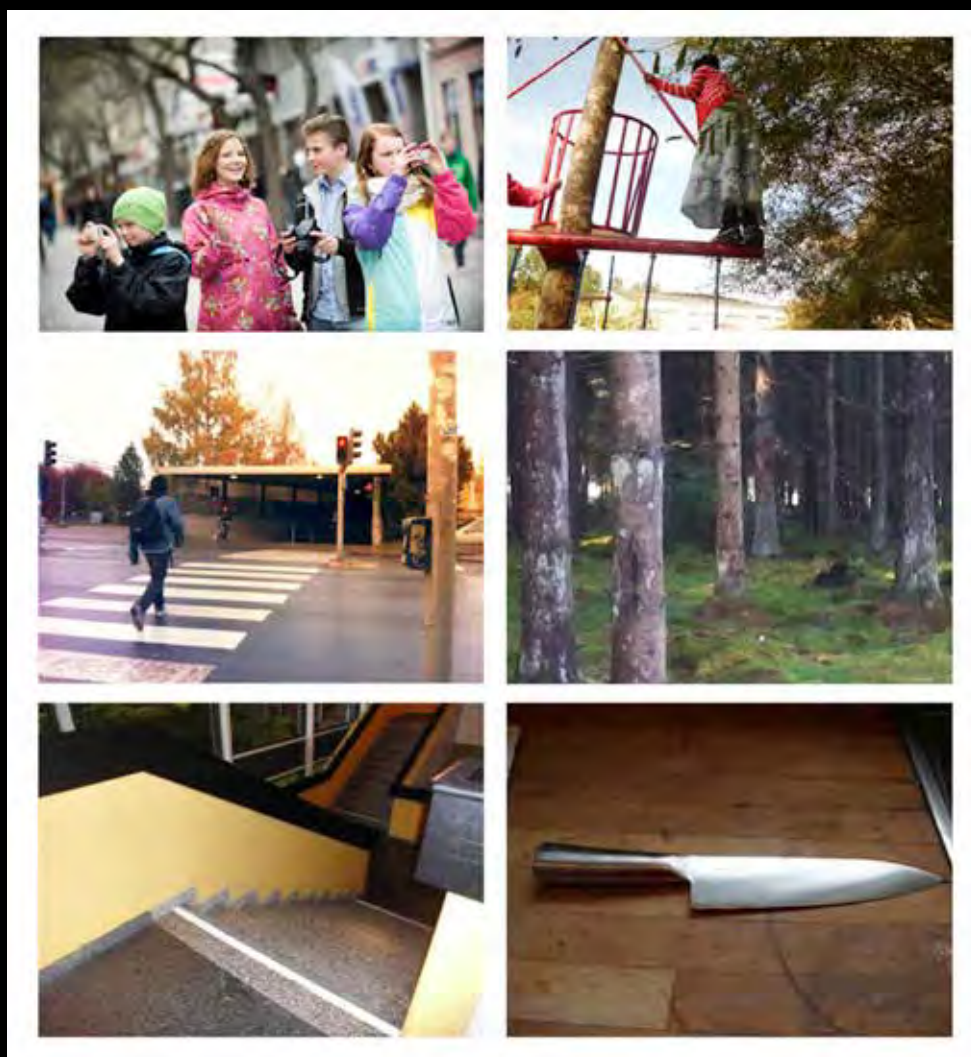

RISKBILDEN

– hur barn och ungdomar
ser på risker i vardagen

SLUTRAPPORT

FORSKARFREDAGS MASSEXPERIMENT 2012

Sammanfattning

Riskbilden är en forskningsstudie som undersöker hur barn och ungdomar ser på risker i vardagen. Skolelever från hela Sverige har fått fotografera och beskriva något de upplever som riskfyllt, och materialet har sedan analyserats av en forskare. I denna slutrapport redovisas vilka risker som 722 barn och ungdomar beskriver som allvarliga i deras eget liv. De elever som deltagit har bidragit till ny kunskap som kan användas för att förebygga skador och olyckor bland barn och ungdomar.

Studien visar att det finns många olika risker som elever ser som allvarliga, men att en stor del av dessa risker kan kategoriseras utifrån vilken miljö de uppstår i. Fem riskmiljöer är särskilt framträdande: trafiken, byggnader, naturen, skolgården och hemmet.

Risker kan studeras utifrån många olika perspektiv. Riskbilden utgår från ett sociologiskt* perspektiv på risk. Det innebär att individens upplevelse av risk är i fokus. Alla människor i alla åldrar gör ständigt olika tolkningar och riskbedömningar i vardagen. Trots detta vet forskarna väldigt lite om hur barn och ungdomar själva uppfattar risker i den egna vardagen. Mer kunskap behövs, liksom större förståelse för vilka risker de unga pekar ut som särskilt viktiga.

Riskbilden är ett samarbete mellan Vetenskap & Allmänhet, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och sociologiforskaren Erika Wall vid Risk- och krisforskningscentret, Mittuniversitetet. VA har initierat och samordnat projektet, MSB har ansvarat för insamling av foton från skoleleverna (genom webbplatsen DinSäkerhet.se), och forskaren har analyserat resultaten vetenskapligt. Riskbilden är också en del av ForskarFredag, en vetenskapsfest som firas över hela Sverige och Europa den fjärde fredagen i september varje år.

Ett stort tack riktas till deltagande elever, lärare, föräldrar som godkänt deltagande för sina barn och till ForskarFredags kontaktpersoner över hela landet.

Trevlig läsning!

Erika Wall, forskare vid Risk- och krisforskningscentret, Mittuniversitetet
Karin Larsdotter, projektledare för ForskarFredag Sverige, Vetenskap & Allmänhet, VA
Maria Nilsson, *Lotta Nyman* och *Marcus Årskog*, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB

* Sociologi= en vetenskap som studerar och försöker förklara samhällen, människors handlingar och relationer.

VA-rapport 2013:1

ISSN: 1653-6843

ISBN: 978-91-85585-67-0

Utgivare: Vetenskap & Allmänhet, VA, i mars 2013

Box 5073, 102 42 Stockholm

Telefon: 08-791 29 00

Fax: 08-611 56 23

E-post: info@v-a.se

Webbplats: www.v-a.se

Författare: Erika Wall

Layout: Lotta Tomasson

Innehåll

Sammanfattning.....	3
Bakgrund och syfte.....	6
Ett sociologiskt perspektiv på risk.....	7
Miljön påverkar upplevelsen av risk.....	7
Olika grupper förhåller sig till risk på skilda sätt	8
Sammanfattning.....	8
Genomförande	9
Förberedelser.....	9
Etik och frivilligt deltagande.....	9
Datainsamling: foto och text	10
Analys av materialet	10
Resultat.....	10
Risker i vardagen	10
Fem vanliga riskmiljöer.....	10
Andra vanligt förekommande risker	13
Analys.....	17
Diskussion kring resultaten	14
Avslutning	16
Ett steg mot ett säkrare samhälle.....	16
Författarens tack	17
Referenser.....	18

Bakgrund

Vi är alltid omgivna av olika risker. Det kan vara olycksfall i hemmet som fallolyckor, skärsår eller drunkningstillbud. Det kan vara olyckor i trafiken som att bli påkörd eller att råka ut för en cykelolycka. Det kan också vara risker till följd av olika naturhändelser som stormar, översvämningar och omfattande snöfall. Eller risker som har med ett beteende att göra som att röka cigaretter, äta ohälsosamt eller använda sig av internet på ett riskfyllt sätt.

Risker kan studeras utifrån många olika perspektiv. Man kan till exempel undersöka vilka olyckor som flest barn och ungdomar drabbas av eller räkna ut hur mycket det kostar att behandla benbrott och andra skador. Man kan forska om tekniska lösningar som gör kärnkraftverk motståndskraftiga mot jordbävningar eller arbeta förebyggande genom insatser för utsatta grupper, till exempel med antimobbingkampanjer.

Människor i alla åldrar gör ständigt olika tolkningar och riskbedömningar i vardagen. Trots detta vet forskarna väldigt lite om hur barn och ungdomar uppfattar risker. Vilka risker pekar de unga ut som särskilt viktiga? Detta har massexperimentet Riskbilden försökt finna svar på.

Riskbilden utgår från ett sociologiskt perspektiv¹ på risk. Det innebär att individens upplevelse av risk är i fokus. Hur många barn och ungdomar som drabbas av specifika risker eller hur olyckstalen ser ut lyfts inte fram i denna studie. I stället ger studien mer kunskap om hur barn och ungdomar i Sverige **upplever risker i sin omgivning**. Riskbilden syftar till att undersöka hur barn och ungdomar själva definierar risker i vardagen.

Riskbilden har genomförts av sociologiforskaren Erika Wall i samverkan med föreningen Vetenskap & Allmänhet, VA, och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB. VA har ansvarat för det praktiska genomförandet som att rekrytera deltagare och informera om Riskbilden. MSB har genom webbplatsen DinSäkerhet.se ansvarat för datainsamlingen i projektet. Erika Wall vid Mittuniversitetet har bidragit med projektidén och ansvarar för all forskning som är baserad på projektet. Riskbilden ingår också som en del i den årliga vetenskapsfesten ForskarFredag*, där allmänheten får möta forskare under nya och spännande former.

*Den fjärde fredagen i september har sedan 2005 utlysts som Researchers' Night av EU-kommissionen. Runtom i hela Europa arrangeras då hundratals evenemang där allmänheten får träffa forskare under roliga och spännande former. I Sverige firas evenemanget på omkring 30 orter under det gemensamma namnet ForskarFredag. Vetenskap & Allmänhet samordnar evenemangen som genomförs av lokala arrangörer. ForskarFredag stöds av EU-kommissionen, Vetenskapsrådet och VINNOVA. Utöver de aktiviteter som erbjuds runt om i landet inom ramen för ForskarFredag görs också en gemensam satsning: ForskarFredags massexperiment. Riskbilden valdes ut till 2012 års massexperiment och är det första som gett bidrag till samhällsvetenskaplig forskning. Läs mer på www.forskarfredag.se.

¹ Sociologiskt perspektiv = Hur vi människor påverkas av vår omgivning och omgivningen påverkas av oss människor.

Ett sociologiskt perspektiv på risk

Sociologi är en vetenskap som handlar om att förklara och tränga bakom ytan på det vi ser omkring oss. Utifrån ett sociologiskt perspektiv kan man studera hur olika saker påverkas av till exempel människors bakgrund och ekonomi, gruppträck, tillit till andra individer och organisationer, kön, ålder eller om man är född i Sverige eller i något annat land.

Sociologer tittar närmare på hur människor förhåller sig till varandra, hur grupper och organisationer fungerar men också på hela samhällen. Det är alltid människan som är i fokus. Sociologin utgår från en idé om att individen påverkar samhället, och att det omgivande samhället påverkar oss.

Miljön påverkar upplevelsen av risk

Med begreppet **risk** menar vi något som kan hända i framtiden och som kan leda till negativa konsekvenser².

Sociologisk riskforskning utgår från att vår uppfattning om risk har att göra med vilket socialt sammanhang vi befinner oss i, till exempel vilka andra människor som finns omkring oss. Tidigare forskning³ har visat att hur allvarlig vi upplever en risk påverkas av hur *andra människor* inom ett visst *socialt sammanhang* uppfattar risken.

När risker uppstår på grund av *naturfenomen* som till exempel stormar, översvämningar eller kyla tenderar vi att acceptera dem i hög utsträckning. Om risken däremot uppstår på grund av något en människa gör, *mänskligt handlande*, uppfattar vi den som mycket allvarligare. Ett exempel är att det kan vara lättare att acceptera risken att det blir strömbrott till följd av en kraftig storm än till följd av ett tekniskt fel.

Något annat som har betydelse för hur vi uppfattar risker är om vi upplever att vi *frivilligt* tagit en risk eller om vi ser oss som *ofrivilligt* utsatta för risken. Vi accepterar i högre grad risker till följd av frivilliga aktiviteter, till exempel Extremsporter, än sådana som vi ofrivilligt utsätts för, till exempel risken för skador i trafiken på vägen till och från skolan.

Risker vars effekter kan uppstå *omedelbart* eller i en mycket snar framtid upplevs som allvarligare än de vars effekter ligger *långt fram i tiden*⁴. Utsläpp av kemiska ämnen som kan leda till miljöförstöring först flera generationer fram i tiden är en risk vi accepterar lättare än risker här och nu, trots att vi vet att miljöförstöring kan ge allvarliga konsekvenser.

Människor tolkar och försöker förstå risker genom att konkretisera, förenkla och ge dem mening⁵. Hur vi tolkar risker beror också på om vi tänker på oss själva eller på

² Aven and Renn 2009 (Se referenslista)

³ Till exempel Slovic 2000 (Se referenslista)

⁴ Enander 2005; Lloyd 2001; Taylor-Gooby and Zinn 2006 (Se referenslista)

⁵ Wall 2010; Wall and Olofsson 2008 (Se referenslista)

andra. Vi upplever ofta risken som mindre allvarlig för oss själva och tror i stället att andra riskerar att drabbas i högre utsträckning⁶. Tidigare studier har också visat att en del människor utgår från sig själva när de tolkar och bedömer en risk, medan andra i stället utgår från en större grupp människor, till exempel hur stor risken är för familjen eller andra i ens närhet. Vissa har alltså en *individualistisk* utgångspunkt medan andra är mer *kollektivistiskt* orienterade⁷.

Forskning visar också att en del personer tolkar risker utifrån hur allvarliga de är i relation till en *specifik plats*, till exempel hur stor risken är för giftiga utsläpp i staden där man bor. Andra tolkar risker ur ett *globalt perspektiv*⁸, till exempel hur allvarlig risk det är för alla människor med giftiga utsläpp i Asien. När det gäller platser vet vi också att individer ofta upplever sådant som händer *långt borta* som mindre allvarligt än det som händer *nära*. Vi accepterar ofta avlägsna risker och kriser som beskrivs ottydligt och lättvindigt, trots att vi vet att de kan leda till mycket allvarliga konsekvenser.

Olika grupper förhåller sig till risk på skilda sätt

Risikforskning har visat att olika grupper i samhället uppfattar risker på olika sätt. Dock är det viktigt att komma ihåg att det finns stora variationer mellan enskilda personer och inom olika befolkningsgrupper.

Forskningen har bland annat visat att kvinnor/tjejer vanligen upplever risker som allvarligare än vad män/killar gör⁹. Ålder påverkar också hur människor uppfattar risker. Generellt verkar äldre personer uppleva risker som mer allvarliga än vad yngre människor gör¹⁰. Riskuppfattningar tycks också hänga samman med hur vi lever och förändras genom livet. Till exempel uppfattar ungdomar risker relaterade till våld och sex som allvarligare än vad äldre gör.

En annan viktig faktor är familjeförhållanden. Vuxna personer som lever tillsammans med barn upplever ofta risker som mer allvarliga än vad andra gör¹¹. Upplevelsen av ansvar för de egna barnen och deras framtid tycks göra människor mer oroliga. Föräldrar bedömer risker som mer allvarliga än de gjorde innan de fick barn.

Sammanfattning

Vi är alltid omgivna av risker, men hur vi ser på riskerna beror på många olika saker. Här presenteras en översikt över sociologiska perspektiv på hur olika individer förhåller sig till risker. Hur allvarlig en risk uppfattas vara beror bland annat på om risken är frivillig eller ofrivillig, om den ligger nära eller långt fram i tiden samt om risken gäller en själv eller någon annan. Mönstren ger en övergripande bild av hur människor förhåller

⁶ Sjöberg 2000a (Se referenslista)

⁷ Wall and Olofsson 2008 (Se referenslista)

⁸ Wall 2009 (Se referenslista)

⁹ Boholm 1998; Slovic 2001; van Liere and Dunlap 1980 (Se referenslista)

¹⁰ Enander and Johansson 2002 (Se referenslista)

¹¹ Lindell and Perry 1992 (Se referenslista)

sig till och tolkar risker. Det är viktigt att komma ihåg att det finns stora variationer mellan individer och inom olika befolkningsgrupper. Dessa mönster är inte en mall som beskriver exakt hur en enskild individ förväntas uppfatta en specifik risk¹².

Genomförande

Förberedelser

Inför studien bjöds lärare i hela landet in att anmäla sina klasser via de lokala arrangörerna av ForskarFredag. Lärarna har därefter haft en nyckelroll när det gäller att informera eleverna och att förklara innebörden av *informerat samtycke*¹³, liksom de regler och riktlinjer för forskning som involverar människan¹⁴.

De anmälda lärarna fick tillgång till en **lärarhandledning** som beskriver vad riskforskning handlar om. I handledningen presenteras också övningar som lärarna kan använda, både inför och efter studien¹⁵. Övningarna ska ge eleverna hjälp att upptäcka både hur de själva ser på risker i sin vardag, och att olika människor bedömer risker på olika sätt.

Etik och frivilligt deltagande

Lärarna informerade eleverna om att de foton som tas för Riskbilden inte får röja någon enskild persons identitet. Foton med tydliga ansikten tas bort. Eleverna fick också veta att bilder de lämnar in kan komma att synas, exempelvis i media. Eleverna är givetvis anonyma. De bilder som ingår i studien kan också komma att användas för att synliggöra resultaten.

För att säkerställa informerat samtycke krävdes att varje elevs deltagande godkännts, av denna själv om eleven var 15 år eller äldre, eller av målsman om eleven var yngre än 15 år. Godkännandet intygades skriftligen på blanketter för informerat samtycke som formulerats av ansvarig forskare tillsammans med Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Mittuniversitetets forskningsetiska kommitté har också granskat studien och inte funnit någon anledning till invändningar.

¹² För en fördjupad beskrivning av området rekommenderas Olofsson & Öhman, red. (2009): **Risker i det moderna samhället: Samhällsvetenskapliga perspektiv**. Denna bok ger en lättläst introduktion till forskningsfältet och är skriven av forskare verksamma vid Risk- och krisforskningscentret vid Mittuniversitetet.

¹³ När forskning involverar människor skall de, med få undantag, informeras om forskningen och sin medverkan och fritt kunna välja om de vill medverka eller inte.

¹⁴ <http://codex.vr.se/forskningsmanniska.shtml>

¹⁵ <http://forskarfredag.se/files/f/2012-riskbilden-lararhandledning.pdf>

Datainsamling: foto och text

Eleverna fick i uppgift att ta varsin bild med mobil- eller digitalkamera. Bilden skulle visa något som de själva upplever som en allvarlig risk i den egna vardagen. Till bilden skulle eleverna även skriva en kort bildtext som förklarade vilken risk bilden illustrerar. Utöver detta fick eleverna svara på bakgrundsfrågor om ålder, kön samt om var och hur de bor.

Analys av materialet

För att ta reda på vilka risker eleverna ser som allvarliga har en *tematisk innehållsanalys*¹⁶ gjorts av bildtexterna. Texterna har analyserats med fokus på olika teman och likheter. Någon bildanalys har ännu inte gjorts. *Statistiska analyser*¹⁷ har använts för att beskriva deltagarna som ingår i projektet. Det är viktigt att komma ihåg att deltagarna i detta projekt inte består av ett slumpmässigt urval av Sveriges befolkning. Det innebär att resultaten inte kan generaliseras till hela befolkningen. Rapporten visar hur de barn och ungdomar som deltagit i studien ser på risker i vardagen.

Resultat

Resultaten beskriver hur de som deltagit i studien upplever risker i vardagen. Av de 722 deltagarna är ungefär hälften killar (332 personer) och hälften tjejer (390 personer). De yngsta deltagarna (5-åringar) går i förskoleklass och de äldsta deltagarna (den allra äldsta är 33 år) läser vid folkhögskola. Både *medelålder*¹⁸ och *medianålder*¹⁹ är 11 år.

I Riskbilden deltog elever från många olika orter i Sverige. Ett litet antal deltagare kom från små samhällen och byar (6 %) eller storstäder (2 %). De flesta kom från mindre samhällen (37 %) och mindre städer (55 %) runt om i landet.

Fem vanliga riskmiljöer

I bildtexterna har eleverna själva satt ord på vilken risk de valt att lyfta fram som exempel på en allvarlig risk i vardagen. De har också getts möjlighet att argumentera för varför de valt denna risk. Innehållsanalysen visar på variation i materialet och många olika risker i vardagen beskrivs.

¹⁶ En vetenskaplig metod som används för att dra slutsatser om innehållet i olika slag av kommunikation, såsom text. Morgan 1996 (*Se referenslista*)

¹⁷ Sätt att mest effektivt beskriva och dra slutsatser från olika typer av datamaterial som har observerats, uppmäts eller på annat sätt samlats in från verkligheten.

¹⁸ Genomsnittliga åldern, det genomsnittliga värdet i ett urval eller en population. För att räkna ut medelvärdet adderar man alla värden och dividerar med det antal värden man har. Kvoten/svaret blir medelvärdet.

¹⁹ Den ålder som storleksmässigt ligger så att det finns lika många tal som är större än och mindre än medianen.

En stor del av riskerna kan kategoriseras²⁰ utifrån i vilka miljöer de uppstår.

De fem vanligaste miljöerna var:

- trafiken
- byggnader
- naturen
- skolgården
- hemmet

Risker i trafiken

Många deltagare ser avsaknad av *övergångsställen* som en allvarlig risk i vardagen. Många lyfter också fram *flervägs korsningar* och *bristande uppmärksamhet* hos bilister och gående (till exempel att man går och tittar på sin mobiltelefon i stället för att uppmärksamma trafiken). Flera visar på svårigheter med att cyklister och gående ska *samsas om utrymmet* på gång- och cykelbanor, andra pekar på *svårigheter att synas* bakom bilar/ bussar/buskar. Ytterligare några upplever att *bilister kör för fort* eller inte håller hastighetsbegränsningarna.

Bild 1. Risker i trafiken.

Risker med byggnader

I byggnader är det framför allt *trappor* som framhålls som en risk. Många deltagare skriver om risker med att springa i trappor, åka på ledstången i trappor eller att det är många som ska *samsas i utrymmet* och att det då blir extra hög risk att falla. Några lyfter särskilt fram att risken att ramla i trappor har att göra med materialet de är byggda av (till exempel hala stentrappor) eller vädreffekter, som att trappor utomhus blir

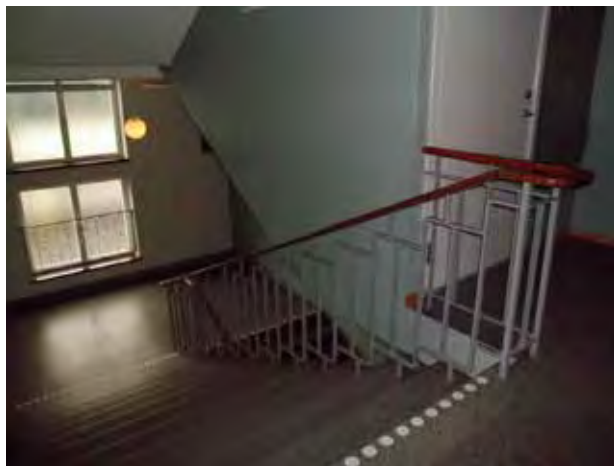

Bild 2. Risker relaterade till byggnader

²⁰ Dela in i grupper utifrån vissa likadana egenskaper.

hala vid regn och snö. Höga *höjder* ses också som en risk. Vissa visar på risken att falla ut genom fönster om man sitter i fönstersmygen eller lutar sig ut. Andra pekar på risker med att klättra på tak på mindre byggnader, till exempel garage och förråd.

Risker i naturen

Naturen lyfts fram som ett område där risker uppstår. Deltagarna berättar om risker som ofta har att göra med att man kan *ramla och göra sig illa*. I naturen kan man halka på till exempel rötter och stenar. Deltagarna berättar om höga kullar, diken och slänter där man kan falla och slå sig. I detta tema ingår också risker som har att göra med naturen i ett bredare perspektiv: ett flertal deltagare har särskilt pekat ut *miljöförstöring* som en allvarlig risk i vardagen.

Bild 3. Risker i naturen.

Risker på skolgården

Många risker på skolgården tas upp. Eleverna visar att de har bra koll på sin egen skolmiljö. En stor grupp deltagare pekar ut trasiga brädor, farliga gungor och hur olika leksaker kan innebära risk. Många av riskerna på skolgården handlar om att *klättra*, till exempel beskrivs lekredskap, plank, staket och möbler. Deltagarnas beskrivningar visar också att *staket* många gånger upplevs som en risk i sig, trots att dessa vanligtvis är uppsatta som skydd.

Bild 4. Risker på skolgården.

Risker i hemmet

Risker som uppstår i hemmet förekommer ofta. Särskilt två typer av allvarliga risker lyfts fram: risk för *brand* om man glömmet levande ljus och risk för olyckor vid hantering av *knivar*. Andra typer av olyckor är knutna till *elektricitet*, till exempel risken med att peta i eluttag och risken för att hushållsmaskiner kan börja brinna, särskilt om man glömmet bort att stänga av dem. Deltagarna har lyft fram exempel som brödrost, mikroågsugn och strykjärn. Olika typer av *vassa hörn* förekommer också ofta. Att göra sig illa på vassa hörn och att *klänna sig* i dörrar ingår i deltagarnas upplevelse av risker i vardagen.

Bild 5. Risker i hemmet.

Andra vanligt förekommande risker

Utöver de fem riskmiljöerna förekommer också en hel del andra risker som inte går att dela upp i teman eller ryms i de fem miljöerna. Här finns risker som har att göra med *otrygghet i offentliga miljöer*, till exempel busstationer och gång- och cykelbanor (särskilt i skogspartier). Många deltagare uttrycker i sina bildbeskrivningar att de upplever risk för överfall, och i vissa fall (tjejer) risk för våldtäkt om de vistas på dessa platser. Olika sportanläggningar lyfts också fram som platser där risk för olyckor uppstår, till exempel blöta och hala golv i simhallar, eller risken att vistas på isen i en ishall utan att bära hjälm. Sportanläggningarna förknippas dock inte bara med olycksrisker utan också med mer *sociala risker*. Flera deltagare pekar ut skolans idrottsplats som ett ställe där bråk uppstår utan skolpersonalens vetskap.

Bild 6. Andra risker; Att vara ensam.

Risker förknippade med *alkohol och droger* är ett återkommande område. Andra pekar på risker som har att göra med ohälsa, såväl egen som andras. Både *psykosocial*²¹ och *fysisk ohälsa* har betonats som risker i vardagen. Exempel på risker med psykosocial ohälsa är ensamhet, liksom självmord hos personer som mår dåligt. Vad gäller fysisk ohälsa har många valt att berätta om risker som har med mat att göra; framför allt ohälsosam mat som hamburgare och sötsaker.

²¹ Tillstånd eller egenskap som beror på en samverkan mellan psykologiska och samhälleliga förutsättningar och uttryck.

Diskussion kring resultatet

De bilder som deltagarna lämnat in visar på fem huvudsakliga riskmiljöer. Att miljöer i deltagarnas närhet är framträdande hänger ihop med valet av metod. Deltagarna fick i uppdrag att fotografera något de upplever som en allvarlig risk för dem själva i den egna vardagen, vilket lätt kan tolkas som risker i den fysiska miljön.

Tidigare forskning visar att människor ofta tolkar och bedömer risker i förhållande till plats. Genom att koppla ihop en risk med en speciell plats är det möjligt för individen att göra risken begriplig och därmed möjlig att bedöma²². De allra flesta visar alltså risker i den fysiska närmiljön, men det förekommer också globala perspektiv där vissa deltagare identifierat risker som till exempel miljöförstöring och solstormar. Vad gäller plats vet vi att människor upplever sådant som händer *långt borta* som mindre allvarligt än det som händer *nära*. Detta stämmer väl med det inlämnade bildmaterialet.

Tidigare forskning har visat att risker som vi själva väljer upplevs som mindre allvarliga än sådana som vi *ofrivilligt* utsätts för. Deltagarna i massexperimentet beskriver *trafiken* som en ofrivillig risk och uttrycker att de upplever avsaknad av kontroll när de vistas i trafiken. Även olika typer av *sociala risker* tycks ha att göra med upplevelsen av att ofrivilligt bli utsatt för risk. De sociala riskerna, exempelvis risken att bli överfallen, är också tydligt känslomässigt laddade och deltagarna beskriver att de känner obehag och rädsla inför vissa specifika riskmiljöer, som mörka gång- och cykelbanor.

En riskmiljö som till skillnad från trafiken beskrivs i termer av *frivillighet* är *skolgården*. Även om acceptansen för frivilliga risker är högre än för de ofrivilliga riskerna är det tydligt att eleverna upplever denna miljö som förknippad med risker. Att leka och klättra på skolgården tycks för en grupp av deltagare innebära att ta en medveten risk. Deltagarna förstår att de utsätter sig för risk och de kan tydligt peka ut vilka risker som kan uppstå på skolgården. Särskilt sådana risker som har uppstått på grund av slitage eller sabotage pekas skickligt ut. Deltagarna berättar i sina bildtexter om risker som har att göra med exempelvis lösa brädor med utstickande spikar. Vanligast förekommande är risker vid klättring; om man klättrar upp så kan man ramla ner.

Ett intressant resultat är att bortsett från temat skolgården är det få frivilliga aktiviteter som beskrivs som riskfyllda. Bara ett fåtal deltagare har visat på risker i samband med fritidsaktiviteter som ridning eller hockey.

När det gäller *byggnader* och *naturen* som riskmiljöer är det särskilt intressant att dessa båda ingår i materialet, sida vid sida. Tidigare forskning har nämligen visat att människor tenderar att uppleva risker som uppstår av naturen som mindre allvarliga än sådana som beror på människors handlingar. I Riskbilden visar dock deltagarna på såväl risker i naturen som människoskapade risker – risker som uppstår i byggda miljöer. Kanske är det så att acceptansen för risker som kommer ur naturfenomen är större generellt sett, men i barns och ungdomars vardagsliv är ändå naturen en närvarande riskmiljö. Deltagarna visar på naturens oberäknlighet – man kan halka, ramla och falla från höga höjder när man vistas i naturen, lika väl som när man vistas i byggda

²² Wall 2009. Jämför med; Furlong and Cartmel 1997; Green, Mitchell, and Bunton 2000; Jamieson 2000; Tolonen 2005 (Se referenslista)

miljöer. Det är också tydligt att byggda miljöer ibland kan övergå till att bli riskfyllda, som en konsekvens av naturen. Ett tydligt exempel är trappor utomhus som kan bli hala av vinterväder, regn eller våta löv.

Tidigare forskning har visat att vissa individer utgår från sig själva när de bedömer risker; de har en *individualistisk* utgångspunkt. Andra utgår från en större grupp, till exempel familjen, vännerna eller alla som bor inom ett specifikt område. Dessa har en *kollektivistisk* förståelse av risker i vardagen²³. I materialet finns exempel på båda. Den sista riskmiljön, *hemmet*, är den som tydligast återkopplar till risker som inte bara gäller den enskilda individen utan också andra människor. När det gäller risker för andra finns ett särskilt fokus på mindre barn, i många fall yngre syskon. Deltagarna visar på risker i hemmet där mindre barn är särskilt utsatta, exempelvis vassa hörn på bord och bänkar.

Ett generellt mönster är att deltagarna i Riskbilden talar om risker i allmänna ordalag snarare än risker riktade mot dem själva. Detta kan tyckas stå i motsats till experimentuppgiften som var att deltagarna skulle välja ut en risk som de upplever som allvarlig för dem själva. Möjligen är detta ett uttryck för något som tidigare forskning visat, nämligen att de flesta tenderar att uppleva risken som högre för andra än sig själva²⁴. Det kan också vara ett sätt att rent språkligt uttrycka vilken risk man valt att lyfta fram. Att risken beskrivs som större för andra personer gäller särskilt risker förknippade med *alkohol, rökning och droger*. Det är dock få deltagare som lyft fram dessa risker, så det går inte tala om något tydligt mönster.

De riskmiljöer som de unga deltagarna i Riskbilden beskrivit kan enbart jämföras med forskning om hur människor i allmänhet (oftast vuxna) förhåller sig till risk. Det har tidigare inte forskats så mycket på hur barn och ungdomar själva upplever risker i sin vardag. Analysen som presenterats här ger alltså en första översiktsbild i ämnet.

Materialet från Riskbilden kommer att användas som grund även för kommande studier. En viktig aspekt blir att analysera bildmaterialet närmare för att ta reda på hur visuella metoder som fotografering kan användas för forskning om hur unga tolkar risker i vardagen.

²³ Wall and Olofsson 2008 (Se referenslista)

²⁴ Sjöberg 2000a (Se referenslista)

Avslutning

Den första delen av Riskbilden är avslutad, och vi har fått ny kunskap om hur de barn och ungdomar som deltagit i studien upplever risker. Fem olika miljöer där risker uppstår i deltagarnas vardag har identifierats. Många risker förknippas med trafik och bebyggelse, men också naturens oberäknelighet har lyfts fram som en risk.

Ett steg mot ett säkrare samhälle

Genom att studera ungas bilder av risker i vardagen får vi veta mer om vilka risker barn och ungdomar särskilt lägger märke till. Denna information kommer att ge ökad kunskap om hur unga upplever risker och hur deras upplevelser är relaterade till det omgivande samhället. På sikt bör det kunna bidra till färre olyckor och bättre hantering av kriser.

Förhoppningsvis har de barn och ungdomar som deltagit i projektet blivit mer medvetna om risker. Med stöd av undervisning kan elevernas förståelse för hur människor tolkar sin omgivning öka. Projektet bör också ha gett fördjupad förståelse för forskning och vetenskapliga metoder. Genom att återkoppla resultaten till deltagarna ges de möjlighet att reflektera mer kring risker och hur olyckor i vardagen kan förebyggas.

Slutligen – ett budskap till alla dem som ansvarar för de miljöer där unga vistas och där de själva pekar ut risker: Deltagarna i Riskbilden har visat att de är mycket skickliga på att upptäcka risker i vardagen, inte minst i skolmiljön. Att vistas och leka på skolgården ger annan kunskap än en besiktning av dessa miljöer och lekredskapen som finns där. För att upptäcka de risker som upplevs som allvarliga i trafiken, i olika byggnader, i naturen, på skolgården och i hemmet – *ta hjälp av barn och ungdomar!*

Vill du se fler bilder som barn och unga fotograferat i forskningsstudien Riskbilden? Gå in på DinSäkerhet.se: <http://www.dinsakerhet.se/omrisker>

Författarens tack

Alla deltagare som bidragit med bilder, bildtexter och svar på enkätfrågor – först och främst är det ni som ska tackas! Ett stort tack till alla elever i Sverige som deltagit med sin bild av risk i vardagen, utan er hade detta forskningsprojekt inte blivit av!

Tack också till alla lärare som introducerat projektet för deltagande elever och som engagerat sig i Riskbilden! Även Vetenskap & Allmänhet som initierat ForskarFredags massexperiment och samordnat alla kontakter med lärare runt om i landet är guld värda, liksom Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, som varit till mycket stort stöd genom att utveckla den internetbaserade lösningen för datainsamling. MSB planerar dessutom att genom webbplatsen DinSäkerhet.se ta vidare konceptet Riskbilden i sociala medier (#riskbilden) för att skapa engagemang och öka kunskaperna om risk och säkerhet bland barn och ungdomar. MSB finansierar också forskningen som baseras på det material som kommit in genom Riskbilden via postdoktoral finansiering av det övergripande forskningsprojektet *Den enskildes drivkraft att förebygga olyckor och kriser* i vilket Riskbilden ingår.

Med varma hälsningar

Erika Wall

Fil dr i sociologi vid Mittuniversitetet

Referenser

- Aven, T. and O. Renn, 2009. On risk defined as an event where the outcome is uncertain. *Journal of Risk Research* 12 (1):1-11.
- Boholm, Å. 1998. Comparative studies of risk perception: a review of twenty years of research. *Journal of Risk Research* 1 (2):135-163.
- Enander, A. and A. Johansson, 2002. *Säkerhet och risker i vardagen: en studie av uppfattningar, värderingar och beteenden hos allmänheten i Sverige*. Karlstad: Räddningsverket.
- Enander, A. 2005. *Människors förhållningssätt till risker, olyckor och kriser*. Karlstad: Räddningsverket.
- Furlong, A. and F. Cartmel, 1997. *Young People and Social Change: Individualization and Risk in Late Modernity, Sociology and social change*. Buckingham: Open University Press.
- Green, E., Mitchell, W. and R. Bunton, 2000. Contextualizing Risk and Danger: an Analysis of Young People's Perceptions of Risk. *Journal of Youth Studies* 3 (2):109-126.
- Jamieson, L. 2000. Migration, place and class: youth in a rural area. *The Sociological Review* 48 (2):203-223.
- Lindell, M. L. and R. W. Perry. 1992. *Behavioral foundations of community emergency planning*. Washington, DC: Hemisphere.
- Lloyd, A. J. 2001. The extent of patients' understanding of the risk of treatments. *Qual Saf Health Care* 10 (90001):14i-18.
- Morgan, D. L. 1996. Focus Groups. *Annual Review of Sociology*. 22:129-152.
- Olofsson, A. and S. Öhman, eds. 2009. *Risker i det moderna samhället: Samhällsvetenskapliga perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Sjöberg, L. 2000a. Factors in Risk Perception. *Risk Analysis* 20 (1):1-12.
- Slovic, P. 2000. *The perception of risk, Risk, society, and policy series*. London ; Sterling, VA: Earthscan Publications.
- Slovic, P. 2001. *Smoking: risk, perception & policy*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Taylor-Gooby, Peter, and Jens O. Zinn. 2006. Current Directions in Risk Research: New Developments in Psychology and Sociology. *Risk Analysis* 26 (2):397-411.
- Tolonen, T. 2005. Locality and gendered capital of working-class youth. *Young, Nordic Journal of Youth Research* 13 (4):343-361.
- Wall, E., 2009. Ungdomars samtal kring risker i trafiken: Relationen mellan riskförståelse och platsanknytning. *Sociologisk forskning* 46 (3):37-55.
- Wall, E., 2010. *Riskförståelse: Teoretiska och empiriska perspektiv*, Institutionen för samhällsvetenskap, Mittuniversitetet, Östersund.
- Wall, E. and A. Olofsson. 2008. Young People Making Sense of Risk: How meanings of risk are materialised within the social context of every-day life. *Young, Nordic Journal of Youth Research* 16 (4):431-448.
- van Liere, K. D. and R. E. Dunlap. 1980. The social bases of environmental concern: A review of hypotheses, explanations and empirical evidence. *Public Opinion Quarterly* 44:181-199.

RISK
BILDEN

FORSKAR FREDAG 2012

www.forskarfredag.se

Vetenskap & Allmänhet

Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap

